

SO‘FI OLLOYORNING “RAVOYIXUR RAYHON” ASARI POETIKASI VA MA’NAVIY-AXLOQIY QADRIYATLAR TALQINI

Farg'ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti o‘zbek

tili yo‘nalishi 3-bosqich

23.88-guruh talabasi

Tursunaliyeva Husnidaxon

Anotatsiya: Mazkur maqolada So‘fi Olloyorning “Ravoyixur Rayhon” asarining badiiy xususiyatlari, tasavvufiy mazmuni, poetik struktura va ma’naviy-axloqiy g‘oyalari ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Asarda komil inson g‘oyasi, muhabbat va vafodorlik timsollari, ruhiy poklanish yo‘li hamda tasavvuf falsafasining asosiy tamoyillari aks etishi ko‘rsatib beriladi. Tadqiqot asarning g‘oyaviy-badiiy o‘rnini o‘zbek mumtoz adabiyotidagi tariqat an‘analari bilan bog‘liq holda yoritadi.

Kalit so‘zlar: So‘fi Olloyor, “Ravoyixur rayhon”, tasavvuf, komil inson, axloq, ma’naviyat, mumtoz adabiyot.

Kirish:

So‘fi Olloyor (1644–1721) o‘zbek mumtoz adabiyotining yirik mutasavvif shoirlaridan bo‘lib, uning “Sabot ul-ojizin”, “Maslak ul-muttaqin”, “Lison ut-tayr”, “Ravoyixur rayhon” kabi asarlari tariqat adabiyotida alohida o‘rin egallaydi. “Ravoyixur rayhon” – shoirning axloqiy-ma’rifiy ruhda yozilgan, insonning ruhiy poklanish yo‘lini hikoya qilishga qaratilgan nasriy-hikoyaviy va didaktik asaridir. Unda tasavvuf falsafasining asosiy g‘oyalari, xususan, nafsni tarbiyalash, riyozat, muhabbat, sadoqat va komil inson fazilatlarini shakllantirish masalalari badiiy timsollar orqali ifodalanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi “Ravoyixur rayhon” asarining mazmun-mohiyatini, badiiy an’anadagi o’rnini va undagi tasavvufiy qarashlarning poetik aksini ilmiy asosda yoritishdan iborat.

Asarning mazmuni va poetik xususiyatlari:

1. Asarning g‘oyaviy yo‘nalishi:

“Ravoyixur Rayhon” – tasavvufiy-axloqiy risola bo‘lib, unda shoir insonni ma’naviy kamolga yetaklovchi ruhiy bosqichlarni hikoyaviy shaklda tasvirlaydi. Asarda Rayhon timsoli poklik, hidoyat va ilohiy nur bilan bog‘liq qilib beriladi. Shoir voqealar tahlili orqali quyidagi g‘oyalarni ilgari suradi:

- 1) **Nafsni yengish – haqiqiy kamolot sari yo‘lning boshlanishi;**
- 2) **Muhabbat Allohga eltuvchi vosita sifatida;**
- 3) **Sadoqat, hayo, tavozu’ – komil insonning asosiy fazilatlari;**
- 4) **Ilm va amal birligi – axloqiy yetuklik mezoni.**

2. Rayhon timsolining ma’naviy talqini:

Asarda “rayhon” so‘zi nafaqat o‘simlik sifatida, balki **ruhoniyl poklikning ramzi** sifatida keltiriladi. Rayhonning mo‘‘jazligi, xushbo‘yligi, pokligi – qalbning ma‘rifat bilan to‘lishi, solikning ilohiy nurga yaqinlashuvi bilan qiyoslanadi. Bu obraz tasavvufiy adabiyotda tez-tez uchraydigan “an’anasiyl timsol” bo‘lib, shoir uni o‘ziga xos badiiy talqin bilan boyitadi.

3. Tasavvufiy qatlam va ideallarning ifodasi:

So‘fi Olloyor asar voqealari orqali tariqat yo‘lida uchraydigan ruhiy kechinmalarni tasvirlaydi:

- 1) **Shariat – tariqat – haqiqat – ma‘rifat** ketma-ketligi solikning bosqichma-bosqich kamol topishini ifodalaydi.

2) **Riyozat** – nafsni jilovlash, ruhni komillikka tayyorlash jarayoni sifatida ko‘rsatiladi.

3) **Zohid va orif obrazlari** – jamiyatning axloqiy poklanishiga da’vat qiluvchi pand-nasihat manbai bo‘lib xizmat qiladi.

4. Badiiy til va uslub:

Asar So‘fi Olloyorning o‘ziga xos didaktik, sodda va ravon uslubida yozilgan. Tilida:

- 1) Qur‘on oyatlari va hadislarning ma‘nodosh talqinlari;
- 2) Hikmatli iboralar;
- 3) Tasavvufga oid terminlar;
- 4) O‘xshatish va timsollar ko‘p uchraydi.

Uslubiy sodda bo‘lishiga qaramay, mazmuni chuqur falsafiy qatlamlarga boyligi bilan ajralib turadi.

Asarning ma‘naviy-axloqiy qadriyatlardagi o‘rni:

“Ravoyixur rayhon” o‘z zamonining axloqiy-ma‘naviy muammolarini yoritish bilan birga, hozirgi davr uchun ham dolzarb g‘oyalarni ilgari suradi. Asarda ilgari surilgan tamoyillar bugungi ma‘naviy tarbiya, insonparvarlik va yuksak axloqiyat konsepsiyasi bilan uzviy bog‘liq:

1. insonning o‘z-o‘zini tarbiyalashi;
2. jamiyatda halollik va adolat tamoyillarini mustahkamlash;
3. ilm va ma‘rifatga oshno bo‘lish;
4. ruhiy uyg‘onish va komillik sari intilish.

Asar o‘zbek nasriy-tasavvufiy merosining muhim namunasi sifatida pedagogik va tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, So‘fi Olloyorning “Ravoyixur rayhon” asari tasavvufiy adabiyot an‘anasining yorqin namunasidir. Unda insonning ruhiy kamolotga intilishi,

poklik, sadoqat, muhabbat va ma'rifat kabi qadriyatlar badiiy-falsafiy talqin etilgan. Asar o'zbek mumtoz adabiyoti taraqqiyotida, xususan, ma'naviy-axloqiy risolalar janrida alohida ahamiyatga ega bo'lib, bugungi kun o'quvchisi uchun ham dolzarb ma'rifiy manba bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, "Ravoyixur rayhon" So'fi Olloyorning tasavvufiy qarashlari va komil inson konsepsiyasini chuqur aks ettiruvchi asar sifatida ilmiy hamda adabiy tahlillar uchun boy materialdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. So'fi Olloyor. *Ravoyixur Rayhon*. — Qo'lyozmalar fondi nashrlari asosida.
2. So'fi Olloyor. *Sabot ul-ojizin*. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU.
3. Zohidov A. *O'zbek tasavvuf adabiyoti tarixi*. — Toshkent: Fan, 1998.
4. Jo'rayev M. *Mumtoz adabiyot poetikasi*. — Toshkent: Universitet, 2010.
5. Bertels E.E. *Tasavvuf va tasavvuf adabiyoti*. O'zbekcha tarjima. — Toshkent, 1991.
6. Karimov N. *O'zbek mumtoz adabiyoti sharhlari*. — Toshkent: Akadernashr, 2015.